

בנין בית המקדש בזה"ז

הרב אביגדור נבנצל

הרמב"ם מנה מ"ע לבנות בית המקדש בכלל תרי"ג מצוות. והנה כתב הרמב"ם בספר המצוות שרש ג, שאין למנות בכלל המצוות מצוות שאינן נוהגות בכל הדורות; ומבואר דדעתו דמ"ע זו נוהגת לעולם, בכל זמן שיש צורך לבנות המקדש, וקימת אפשרות לבנותו. מטעם זה הביא הרמב"ם כל פרטי הלכות בנין הבית, בעוד שלא הביא פרטי הלכות הקרבה בבמה המבוארים בגמרא, לפי שאלו שוב לא ינהגו לעולם, לדעתו. (יש הבדל יסודי בין משנה תורה לבין הש"ס, הש"ס כולל מה שהיה ומה שעתיד להיות, בעוד הרמב"ם עוסק בהלכות למעשה ואינו מביא הלכה הסטורית שהיתה בעבר ואינה נוהגת יותר).

בגמרא (ר"ה ל, ע"א, ועוד מקומות) איתא דיתכן דיבנה בהמ"ק בלילה או ביו"ט. והקשו רש"י ותוס' מהא דאמרינן בשבועות (טו, ע"א) דאין בנין בהמ"ק בלילה ודאינו דוחה יו"ט. ותירצו דהנ"מ מקדש שבידי אדם, אבל מקדש שלעתיד לבוא ירד בנוי מן השמים, כדכתיב: 'מקדש וגו' כוננו ידיך, כדאיתא במדרש. ולכאורה רש"י ותוס' חולקים על הרמב"ם, והגמרא והמדרש קשים לדידה.

יש שתירצו על הגמרא דשאני בנין המזבח מבנין הבית, דהסוגיא בר"ה אינה צריכה כי אם מזבח, למ"ד מקריבין אע"פ שאין בית, ובנין המזבח דוחה יו"ט וכשר בלילה. ולענין אם בנין המזבח דוחה יו"ט כשלא היה אפשר לבנותו מעיו"ט, תלי בהא אי מכשירי קרבן שאי אפשר לעשותן מעיו"ט מיקרו רק הנך שמצד הדין אי אפשר לעשותן מעיו"ט, או אף הנך שמצד מקרה לא היה אפשרי לעשותן מעיו"ט. ולענין לילה צע"ג לענ"ד, מאחר שקדושת המזבח קדושת בנין היא, ולא קדושת כלי פנימי, מהיכא תיתי שיוכשר בלילה טפי משאר הבנין.

והמאירי כתב דסוגיא בר"ה דלא כהלכתא או דחשה לבי"ד טועין. ולתירוץ קמא לא תיקשי סוגיין להרמב"ם. ולתי' בתרא נמי לא תיקשי, אלא דהתירוץ עצמו צ"ע בנוגע ללילה, דבירושלמי (פ"ק דיומא) נראה דהקמת המשכן בלילה פסולה אף בדיעבד, וא"כ אם הקימו מזבח בלילה לא יהא כשר לקרבנות יום, ואין כאן מזבח. (אפשר לומר שהבבלי חולק על הירושלמי אך זה דחוק מאד).

בעל תפארת ישראל תירץ דלע"ל יבנו בני נכר חומותינו, והם רשאים לעבוד אף ביו"ט. ואף דאסור לבנות בית ע"י גוי ביו"ט, אולי במקום מצוה כזו לא תקינו רבנן. אבל אין זה תירוץ לגבי לילה, דאם הקמת לילה בישראל פסולה אף בגוי דינא הכי. אך מלבד זאת, אין זה נראה כלל שיבנו גויים את המקדש והמזבח, ועי' עירובין קה, ורמב"ם סוף פרק ז' מהלכות בית הבחירה, דלא נמנו גויים בין הכשרים לבנין הבית. ועוד דובנו בני ניכר חומותיך הוא הבטחה לישראל, והבטחה זו שייכא בעניינים הגשמיים אשר אנו מטפלים בהם מכוח הקללה דבזעת אפיך תאכל לחם, משא"כ תורה ומצוות, ובכלל זה בנין הבית, ניתנו לישראל באשר רצה הקב"ה לזכות אותם, ואין זו הבטחה שיבנו גויים במקומנו. והנה ידוע מאמר חז"ל (סנהדרין צח, ע"א): זכו - אחישנה, לא זכו - בעתה, והיינו דאין לגאולה תאריך קבוע אלא משתנה לפי מעשי בני האדם, ולהכי נכתבו הרבה מן הנבואות ומדברי דניאל בלשון סתומה, כדי שיתפרשו באופנים שונים על זמנים שונים. וכן מבואר בברכות ד, דעד יעבר עם זו קניית היה ראוי להתקיים בימי עזרא אלא שגרם החטא, ובסנהדרין צד, בקש הקב"ה לעשות חזקי' משיח וסנחריב גוג ומגוג, וכו'. (וכך יש גם להבין את חשבונות הגאולה שעשו הרבה ראשונים וכולם לא נתקיימו, שהיו זמנים אלה נכונים לגאולה אבל לא זכו). וכשם שזמן הגאולה תלוי בזכות ישראל כן צורת הגאולה תלויה בזכותם, שכן אמרו (סנהדרין צח): זכו - עם ענני שמיא, לא זכו - עני ורוכב על חמור, והם הם דברי הרמב"ם (פרק יב מהל' מלכים, ה"ב), שנראה מפשוטן של דברי הנביאים שבתחילת ימות המשיח תהיה מלחמת גוג ומגוג וכו', וכל אלו הדברים וכיוצא בהן לא ידע אדם איך יהיו עד שיהיו, שדברים סתומין הן אצל הנביאים, גם החכמים אין להם קבלה בדברים אלו, אלא לפי הכרע הפסוקים, ולפיכך יש להם מחלוקת בדברים אלו וכו'. הלכך גם בנוגע לאופן בנין הבית יתכן שינוי בין מצב שזכו למצב שלא זכו, ולפי"ז לק"מ, דהרמב"ם הלא הוא ספר של פסק הלכה, ואין זה מעניינו אם ירד הבית מן השמים או לא, אלא שהוצרך לפסוק שכל זמן שאין בית מן השמים מוטל עלינו לבנותו. משא"כ המדרש מסביר לנו אחת הצורות שבה יכול להבנות, ובעקבותיו הלכו רש"י ותוס', וכן הגמ' מתיחסת לאפשרות בלבד שיבנה בלילה או ביו"ט ולא התכוונה לקבוע שאמנם כן יקרה, שהרי כתב הרמב"ם שגם החכמים אין להם קבלה

בדברים אלו.

ויש לשאול האם כשיררד מן השמים זה מצב של זכו, או של לא זכו? ונראה בפשטות שהקב"ה רוצה לזכות את ישראל במצוות, ואם זכו ויש נחת רוח לקב"ה במעשה ידיהם יבנו בידיהם של מטה, ואם לא זכו ואעפ"כ הגיע זמן הבית להבנות, בלית ברירה ירד מן השמים. וכן מובא גם במסכת שמחות (פרק ח): ראוי ה' בית המקדש ליבנות שאילו לא עמדו דוד ושלמה, שנאמר: מקדש ה' כוננו ידיך. (ועי"ש שמביאים רשימה ארוכה של עניינים שהיו צריכים להיות מכל מקום וזכו אנשים מסוימים שיהיה דוקא על ידם, כמו פרשת הנחלות ובנות צלפחד ועוד). ומוכח מזה דקרא דמקדש וגו' קאי לא רק אמקדש שלישי אלא אף על מקדש ראשון, ודאם זכו בונים בידיהם. ונראה דיש להוכיח דמעולם לא היתה מסורת ביד חז"ל דאין לנו רשות לבנות הבית, דהא מבואר בבראשית רבא (פ' תולדות) דכשנתנה המלכות רשות בימי התנאים (בתקופת ר' יהושע וחבריו) לבנות ניגשו לבנות ולא חיכו לבית מן השמים (בזמנו של אדריאנוס קיסר, שהפסיק אח"כ את הבנין ורצו למרוד בו וכו'). ולפי המסופר ע"י ההסטוריונים נעשו עוד שני נסיונות דומים, האחד בימי בר כוכבא בדורו של ר"ע, והשני בימי האמוראים (הלל השני, אבוי ורבא) ברשיון יולינוס קיסר, ובשניהם ניסו לבנות בעצמם ולא חיכו שירד מהשמים.

עוד שמעתי אומרים דאף אם בשר ודם יבנה המקדש הנה לא אנו הראויים לכך כי אם המלך המשיח, שהרי כתב הרמב"ם (הלכות מלכים פרק יא) שהמשיח יבנה בית המקדש. וגם זה אינו נלענ"ד, דהנה כתב הרמב"ם (פ"ט מהל' תשובה, ה"ד) דהמשיח עתיד להיות חכם יותר משלמה ונביא קרוב למרע"ה, וא"כ לא יעלה על דעת הרמב"ם להורות לו הלכה מה עליו לעשות, ואילו הרמב"ם מנה לו כמה תפקידים, וכתב עוד (פ"ב מהל' מלכים, ה"א) שלא ישנה את טבע העולם, והלא המשיח יקבל נבואה אם לשנות או לא לשנות. אולם הדבר ברור לכל המעיין בהלכות מלכים דלא נתכוון הרמב"ם לקבוע מסמרות למעשי המשיח, אלא ללמדנו אם בא אדם וטוען שהוא המשיח, מה הם התנאים שבהם עלינו להאמין בו. ועל זה כתב דאין הטוען חייב לשנות סדרי בראשית, אבל עליו למלא אחר ששה תנאים (פ"א ה"ד): א) להיות מבית דוד. ב) הוגה בתורה ובמצוות כדוד. ג) כופה את כל ישראל לשמירת התורה. ד) נלחם מלחמות ה'.

(ה) בונה את המקדש. ו) מקבץ נדחי ישראל. אבל אין הכוונה שכל ששה תנאים אלה עלינו להשאיר למשיח ואין לנו רשות לנגוע בהם לפני בואו, אלא גם אם ימצא מקדש בנוי הרי טוב, דהא גם בקיבוץ נדחי ישראל ובמלחמה אנו עוסקים בזה"ז. ואפי' נימא דמצד ג' שבועות אין לנו לעסוק בעליה לא"י ובמלחמה בזה"ז, הנה אין ספק שעלינו להשיב כל ישראל לתורה גם קודם ביאת המשיח. והכלל בדברים אלה הוא דהנסתרות, דהיינו מה יעשה מלך המשיח, הן לגבוה, והנגלות, דהיינו תרי"ג מצוות ובכללן הוכח תוכיח ובנין המקדש, לנו ולבנינו. וגם כאן ראיה לדבר שלא היתה מסורת ביד חז"ל דחייבים להשאיר בנין המקדש למשיח, מהמדרש רבה הנ"ל וממעשה דיולינוס קיסר. (אבל מבר כוכבא אי אפשר להוכיח שהרי ר"ע חשבו למשיח).

ובדרך אחרת שמעתי ממו"ר הגאון ר' נחום פרצוביץ שליט"א דהנה הרמב"ם כתב (הל' בית הבחירה, פ"א, ה"ד) בנין שבנה שלמה כבר מפורש במלכים וכן בנין העתיד להבנות אע"פ שהוא כתוב ביחזקאל אינו מפורש ומבואר ואנשי בית שני כשבנו בימי עזרא בנוהו כבנין שלמה ומעין דברים המפורשים ביחזקאל, וכוונתו, דבצורת הבית יש הלכה ז"הכל בכתב", ואסור לבנות שום דבר מדעת עצמו אלא מכתב הנבואה, כדוד שבנה עפ"י מגילה שקבל משמואל הנביא, או ממה שנדרש מכתבי הקודש. ואנשי בית שני לא קבלו נבואה מפורטת לצורת בית שני, והיה נראה להם מן הראוי לבנות צורתו של יחזקאל, אלא שלא עמדו על פירוש כל פרטיה, ולפיכך בנו מעין דברים המפורשים ביחזקאל, ומה שאינו מפורש עשו כבנין שלמה. ולפי"ז קיימות שלש צורות של בית המקדש: צורת בית ראשון, צורת יחזקאל, וצורת בית שני המשולבת משתי הראשונות. הואיל והרמב"ם הוא פוסק, היה צריך לכאורה לכתוב איך לבנות את צורת יחזקאל. אך למעשה תיאר הרמב"ם את צורת בית שני, וצ"ע טעמא מאי. ופי' הגר"נ פרנוביץ שאין אנו חכמים יותר מבוני בית שני, שהם אנשי כנסת הגדולה ובהם כמה נביאים, ואם הם לא יכלו להבין צורת הבית של יחזקאל עאכו"כ שאין אנו מסוגלים להשיגה, הלכך המצוה עלינו לבנות צורת בית שני, והצורה שראה יחזקאל תרד בנויה מן השמים, או שיבנה המשיח העתיד להיות חכם יותר משלמה ונביא קרוב למשה.

עוד יש להעיר שהחינוך כתב על בנין המקדש דמצוה זו נוהגת בזמן

שרוב ישראל על אדמתם, ובזמננו אין רוב ישראל על אדמתם, וא"כ לכאורה אין מצוה זו נוהגת עתה. ויש לדון אם כוונת החינוך דאסור, או אי אפשר, לבנות אם אין רוב ישראל על אדמתן, או דרך חיובא ליכא, ולהצד השני אפשר לבנות בזה"ז בתורת רשות. ובבית שני לכאורה לא היו רוב ישראל על אדמתן, ולהנ"ל יתכן שבנו אז בתורת רשות. א"נ י"ל דבבית שני הואיל וירמי' ניבא שלא ימשך החורבן אלא שבעים שנה, ועוד שחגי וזכרי' מתנבאים בשעת הבנין לבנותו, נבנה בגדר הוראת שעה.

והחינוך כדרכו לא ציון מה מקור הלכה זו דבעינן רוב ישראל על אדמתם לבנין הבית, ונאמר לי דמקורו מדאמרינן בגמ' (סנהדרין, כ, ע"ב) ג' מצוות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ להעמיד להם מלך ולהכרית זרעו של עמלק ולבנות להם בית הבחירה, הרי שמצוה זו תלויה בביתא ישראל לארץ. וצ"ע א"כ אמאי לא הזכיר הרמב"ם זה כלל בהלכות בית הבחירה אלא בריש הל' מלכים בלבד.

ובגמ' מבואר עוד דצריך לקיים המצוות כסדר הזה, מינוי מלך תחילה, ואחריו מלחמת עמלק, ובנין הבית לבסוף. וצ"ע דבבנין בית שני לא מינו מלך ולא מחו את עמלק עד לאחר מכאן שנתן אחשורוש דת להנקם מאויביהם, ואיך התחילו לבנות בימי זרובבל, אכן יתכן דאף דיש סדר למצוות אינן מעכבות זא"ז, כתפילין של יד ושל ראש, דשל יד קודמת ומ"מ אם אינו יכול להניחה אינה מעכבת את של ראש. הלכך הואיל והיו משועבדים למלכות פרס, התחילו במה שיכלו, דהיינו בבנין הבית.

והישועות מלכו כתב דלא מיקרי אין רוב ישראל על אדמתם אלא כשהמלכות בחו"ל אינה מאפשרת לצאת משם או דהמלכות כאן אינה נותנת להכנס, אבל כשמלך כורש בארץ ובגולה והתיר לכל הרוצה בכך לעלות, הרי מי שעלה עלה, ומי שלא עלה איבד את זכותו להימנות מרוב ישראל לענין זה. (כך מסביר הישועות מלכו את דבריו של כורש "כל ממלכות הארץ נתן לי", מדוע נכתבת התרכבותו זו בתנ"ך לדורות). ולדבריו בימינו לא נזדקק להתחשב אלא במספר בני ישראל שבא"י מצד אחד, ושברוסי' ובארצות ערב מצד שני, ולפי ארצות אלו יקבע אם רוב ישראל על אדמתם או לא. והרה"ג ר' אליעזר יודא וולדינברג שליט"א (בכרם ציון אוצר התרומות, קדושת הארץ והמקדש פרק ב) למד בדעת רגמ"ה דששים ריבוא מישראל מיקרו רוב ישראל. וצע"ג לענ"ד דלפ"ז בימי חורבן הבית ובימי מרד בר כוכבא נראה דהיו רוב ישראל על אדמתם, ולענין דורנו, נראה

דאי תליא קדושת הארץ בששים ריבוא היינו בס' ריבוא כאלה שחלקו א"י בימי יהושע (ולא כרה"ר דשבת דתליא ברגלי ההולכים) ודהיינו גברים מבן כ' עד בן ס' מי"ב שבטים. ולפי"ז לא נדע מספר בנ"י בארץ לענייננו, כי כלום ספק צאצאי גרים ועי' פסחים (פז ע"ב) דיתכן דכיום הרוב גרים, והודאים הם כהנים ולויים שלא נטלו חלק בארץ, ובודאי לא נוכל להחליט דיש כיום ס' ריבוא בארץ.

ויש דבר שנראה לאמיתה של תורה. לומדים ברמב"ם לא רק מן ההלכות אלא אף מן המיקום שלהן, הרמב"ם הביא את ההלכה שלש מצוות נצטוו בכניסתן לארץ וכו' בהל' מלכים, ולא הזכיר זאת כתנאי מוקדם בהלכות בית הבחירה. והנלע"ד בזה, דבנין המקדש מורכב משני חלקים, והם הבנין הגשמי כפי שבונים כל בית, בשימת אבן על אבן וכיו"ב, והיצירה הרוחנית להחיל עליו חלות מקדש. ונראה דאף דהבנין הגשמי טעון קדושה וטהרה, מ"מ אינו טעון רוב ישראל ומלך ומחית עמלק, דאלו תנאים ליצירת קדושת המקדש, והנה למאי דפסק הרמב"ם דקדושה ראשונה דבהמ"ק קידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבוא, א"כ אין מציאות לדינים אלו אלא בימי דוד ושלמה, שאז חלה קדושת המקדש, ומאז והלאה אין מקום לכך. ומה שהביא הרמב"ם זה בתחילת הלכות מלכים הוא רק כפתיחה להלכות אלו להראות שמינוי מלך היא מצוה ושתלויים בה עניינים נשגבים. וקדימות מלך למלחמת עמלק אולי נוהגת גם לדורות. אבל בימי דוד ושלמה באמת עשו כסדר הזה, דמתחילה נכנסו לארץ בימי יהושע, ומינו מלך ונלחמו בעמלק בימי שאול, ולבסוף בנו המקדש בימי דוד ושלמה. וקדושה שקדשוהו אז, לשיטת הרמב"ם, לא בטלה, ומה שנחרב הבית זה כמין סדק בבנין הגשמי שצריך לתקנו ולשם כך אין צורך בתנאים מוקדמים.